

Ja til moderat plan for åpen tilgang

Aftenposten 16. november 2018

<https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/rL7EG3/Ja-til-moderat-plan-for-åpen-tilgang-til-forskningsresultater--27-forskningsledere>

Norsk Forskningsråd og andre europeiske forskningsråd vil endevende modellen for vitenskapelig publisering ved å tvinge gjennom «åpen tilgang» for vitenskapelige arbeider. Tanken er god men gjennomføringen dårlig. Vi foreslår en liten endring som vil fikse svakhetene ved planen.

Dagens modell for publisering av vitenskapelige arbeider er under press. Vi mener hovedproblemene er følgende:

1. Det publiseres generelt for mye forskning som ikke har nødvendig kvalitetssikring.
2. Kommersielle forlag tar seg altfor godt betalt i form av skyhøye abonnementsavgifter. Dette innebærer at offentlige midler brukes til å betale «dobbel opp» for samme forskningen: Først for selve forskningen som ligger til grunn for en publikasjon; deretter for at forskersamfunnet skal kunne lese denne publikasjonen.
3. Allmenheten har dårlig tilgang til vitenskapelige publikasjoner. Det er viktig og rimelig at alle får tilgang til resultater av forskning som er finansiert av offentlige midler. Folk må også få hjelp til å skille god og dårlig forskning.

For å gjøre noe med problem 2 og 3, har NFR, sammen med 12 andre europeiske forskningsråd, nylig vedtatt den såkalte «Plan S». Bærebjelken i denne europeiske planen er at forskning som finansieres gjennom forskningsrådene må publiseres i tidsskrift med åpen tilgang («Open Access»), altså tidsskrift uten abonnementsavgift. Dette er en dramatisk endring av den nåværende publiseringsmodellen.

Plan S har møtt krass kritikk i universitets- og forskningsmiljøer. Vårt formål her er ikke å kritisere planen, men å legge frem et konkret forslag til hvordan planen kan gjennomføres på en bedre måte. Vårt forslag er at publisering av forfatterversjon i et åpent tilgjengelig arkiv bør godtas som åpen tilgang. Med «forfatterversjon» mener vi forfatterens endelige versjon av sitt vitenskapelig arbeid *etter* avsluttet fagfellevurdering, men *før* forlagets formattering av artikkelen for publisering. Forfatterversjonen skal offentliggjøres parallelt med at artikkelen publiseres. En liknende ordning (REF 2021) har vært praktisert i Storbritannia i flere år og har vist seg å fungere godt der. Vårt forslag vil ivareta de viktigste målene og prinsippene bak Plan S. Vårt forslag har to store fortrinn. For det første vil denne moderate versjonen av Plan S faktisk kunne realiseres innen 2020, som er det ambisiøse målet man har satt seg. Uten den endringen vi foreslår, kan overgangen ta betydelig lengre tid og gi stor usikkerhet for forskere.

For det andre vil en slik moderat implementering av Plan S skåne forskningen i Europa og Norge for mye av de alvorlige konsekvensene av Plan S som kritikerne har advart om. Mange frykter at implementeringen av Plan S kan bli langt mer hardhendt og ekstrem enn vårt forslag, nemlig ved at ingen som mottar midler fra NFR eller en rekke andre europeiske forskningsråd vil kunne publisere resultatene i tradisjonelle tidsskrifter med abonnementsavgift. Et slikt radikalt forbud ville kunne avskjære muligheten til å publisere i nesten alle ledende og mellom-nivå tidsskrifter i bortimot alle disipliner. Dette ville kunne ha svært negative konsekvenser:

- a. En ekstrem implementering av Plan S vil undergrave dagens system for kvalitetssikring av vitenskapelige publikasjoner, og dermed forverre hovedproblem 1 ovenfor. Selv om feil selvfølgelig forekommer her som alle andre steder, er dagens system et uerstattelig verktøy. Det er basert på en arbeidsdeling i forskersamfunnet som er utviklet over lang tid. Ingen har kapasitet til å lese tusenvis av artikler på sine felt for å finne de beste, og ingen bør bruke sin forskningstid slik. Forskere er derfor avhengige av den hjelp og tilbakemelding som tidsskriftene gir forfattere og lesere for å skille klinten fra hveten: Det vil si å finne den forskningen som holder vitenskapelig mål og som har aller høyest vitenskapelig verdi.
- b. En ekstrem implementering av Plan S vil skade unge forskere. Et velfungerende system for kvalitetssikring av vitenskapelige publikasjoner er demokratisk: Unge og dyktige forskere ved mindre anerkjente institusjoner kan å få sine arbeider utgitt på et godt sted og dermed få en anerkjennelse de ellers ikke ville fått. Hvis vi mister det kvalitetsstemplet som anerkjente tidsskrifter i dag gir, vil vitenskapssamfunnet tvinges til å benytte seg mer av mer subjektive og uheldige kriterier som for eksempel om en forsker har stilling ved et prestisjetungt universitet, hvor man har tatt sin PhD, hvem man kjenner, osv.
- c. En ekstrem implementering av Plan S kan ende opp med å koste mer enn det smaker. Det er rimelig å tro at kommersielle tidsskrift med åpen tilgang vil ta seg minst like godt betalt som dagens kommersielle forlag: De vil utnytte sin markedsrett til å ta betaling fra forfatteren når manuskriptet til slutt skal publiseres. Vi unngår altså ikke faren for å betale dobbelt opp for den samme forskningen ved å skyve kostnadene over fra lesere til forfattere. Dessuten, hvem vil ha råd til å betale kanskje 40.000 kroner for å få artikkelen på trykk? Neppe forskere i fattige land og ved fattige universiteter.
- d. En ekstrem implementering vil undergrave mulighetene for forskere i Norge og Europa til å konkurrere i et stadig mer globalt forskersamfunn, hvor veien til oppmerksomhet og gjennomslag i stor grad er knyttet til publikasjoner i høyt rangerte tidsskrift. Å bli fratatt denne muligheten vil svekke mulighetene til å delta på forskningsfronten på linje med forskere i for eksempel USA, som ikke er underlagt Plan S.

e. En ekstrem implementering av Plan S vil gjøre det vanskeligere å rekruttere de beste forskerne til Norge, fordi de sterkeste søkerne vil foretrekke land som ikke er underlagt Plan S.

Hvis Plan S implementeres på en moderat måte slik vi foreslår – ved gratis tilgjengelige forfatterversjoner i åpne elektroniske arkiver – vil de sentrale formålene med Plan S ivaretas, innføringen vil kunne foretas raskt nok, og skadevirkninger ved en ekstrem implementering vil i all hovedsak kunne unngås. I tillegg gir det anledning til å samle kreftene rundt styrking av kvalitetssikring ved publisering, noe både vitenskapen og samfunnet vil ha stor nytte av, samt offensivt å presse forlagenes priser ved bruk av kollektive forhandlinger og konkurransetilsyn.

May-Britt Moser, Edvard Moser, Halvor Sommerfelt, Harald Alfred Stenmark, Stefan Krauss, Trygve Ulf Helgaker, Mats Carlsson, Ole Andreassen, Carmen Gaina, Elizabeth Lanza, Andreas Føllesdal, Geir Ulfstein, Bertil Tungodden, Lars Akslen, Nikolai Østgaard, Bernt-Arne Sæther, Terje Espevik, Alexander Cappelen, Kjell Salvanes, Karl Ove Moene, Inger Sandlie, Dag Olav Hessen, Bård Harstad, Kjetil Storesletten, Herman Wright Cappelen, Øystein Linnebo og Olav Gjelsvik.